

Axis Yayınları

Mladen Dolar

SÖYLENTİNİN FELSEFESİ

SOKRATES'TEN SOSYAL MEDYAYA

İngilizce Orijinalinden Çeviren:

Can Koçak

Axis Yayınları

SÖYLENTİNİN FELSEFESİ: SOKRATES'TEN SOSYAL MEDYAYA
– Mladen Dolar

Orijinal adı: *Rumours* (2025)

Bu metnin orijinali 2025 yılında Polity Press tarafından Cambridge'de yayımlanmıştır.

Türkçe yayım hakları © Axis Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayımcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Özgür Öğütçen

İngilizce Orijinalinden Çeviren: Can Koçak

Yayıma Hazırlayan: Erkal Ünal

Kapak Tasarımı: Hamdi Akçay

Dizgi: DBY Ajans

Baskı ve Cilt: Ana Basın Yayın A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 52729

Axis Yayınları

e-posta: axis@axisyayinlari.com

Yayınevi Sertifika No: 42925

1. Basım: İstanbul, 2025

ISBN 978-625-97870-7-7

Söylentileri teorik açıdan incelenecek, felsefi açıdan üzerine kafa yorulacak bir mesele olarak ciddiyetle ele almak çelişkili görünür. Bir yandan Hegel felsefenin her yerden yola çıkabileceğini söyler, haklıdır da. Mesele bunun nasıl yapıldığıdır. İnceleme düzgün, kavramın seviyesine uygun yapılıyorsa, prensipte felsefi açıdan incelemeye değmeyecek konu olamaz. Peki, söylentiler kavram mertebesine ulaşabilir mi? Görünüşte ya biri ya da diğeri mümkün gibidir: Ya söylentilerle ilgilenilir ya da felsefe yapılır. İkisinin aynı anda var olması mümkün görünmez. Söylentilere, dedikodulara, rivayetlere, çene çalmaya, arkadan konuşmaya, karalamalara, laklaklara, iftiralara kulak asmak kadar felsefenin ulvi görevinden ve ciddiyetinden uzaklaşmak mümkün müdür? Bu denli değersiz, bayağı işlerle meşgul olan birinin felsefi itibarını kaybedeceği de kesin değil midir? Öyleyse ben de felsefi itibarımı ortaya koyarak (sanırım bu hiç de kötü bir şey değil) söylentileri ontolojik bir olguymuş, toplumsal bağların niteliğiyle, dilin niteliğiyle, bilginin niteliğiyle, nihayetinde de toplumun genelinin söylentileşmesi diye adlandırılması gerektiğini savunduğum mevcut durumumuzun

niteliğiyle ilintili, geniş kapsamlı etkileri ve sonuçları olan bir kavrammış gibi düşünmeyi öneriyorum.

Söylentilerin her yere nüfuz ettiğini, hatta varlığın en temel seviyesini, atomaltı parçacıkları ve kuantum fiziğini dahi etkilediğini gösteren bir hikâyeyle başlayalım. 1993'te Britanya'nın Bilim Bakanı, Higgs alanı ve meşhur Higgs bozonunu (diğer adıyla “Tanrı parçacığı”) en iyi açıklayan şahsa bir şişe şampanya hediye edeceğini duyurmuştu. University College London'dan David Miller'ın kazanan tasviri şuydu:

Bir parti esnasında bir uçtan diğer uca bir söylenti yayılırsa, kalabalık heyecanlanmaya başlar. Söylentiye çıkaranın en yakınındakiler duymak için ona yaklaşır. Onlar da kendi yanlarında kilere aktarır, yeni insan öbekleri oluşturur, sonra duyduklarını tartışmak için baştaki konumlarına dönerler. Kalabalığın sıkışıp genişleme hâli odanın bir ucundan diğerine hareket eder, tıpkı Higgs alanındaki Higgs bozonu gibi.¹

İşte bu kadar basit. Tanrı parçacığı dediğiniz, nesnelliğin atomaltındaki görünmeyen yüzünde yayılan bir söylentiden başka nedir ki? Güya evrenin nihai sırlarını saklayan Tanrı parçacığı, meğer dedikoduyla aynı yapıya sahipmiş. Söylentilere başvurmadan kuantum fiziğini bile açıklamak mümkün değildir. Söylentinin “ontolojik tutarlılığı” yoktur, eğer burada böyle bir terim kullanılabilirse. Söylentinin tek işlevi önceden de “varmış” gibi görünen varlıkları kümelemektir. Oysa burada geriye dönük bir yanılsama vardır, paradoks şudur ki söylenti dahil

1 Kathryn Jepsen'in “Famous Higgs analogy, illustrated” [Meşhur Higgs analojisi, resimli açıklama] yazısından. *Symmetry*, 6 Eylül 2013. <https://www.symmetrymagazine.org/article/september-2013/famous-higgs-analogy-illustrated>.

olmadan onlar da var olmayacaktır, onlar bu ilahi söylentinin kalıcı olmasına ihtiyaç duymaktadır, söylenti tarafından kümelennemekten kurtulamazlar. Tanrı parçacıyla (fizikçiler bu terimden hiç hoşlanmaz) ilgili söylentiler mevcuttur, ama görünen o ki parçacığın kendisi de salt söylenti işlevi görmektedir. Söylentilerin aklımdaki ontolojik konumu bambaşka olsa da bu uzak benzetme şaşırtıcı biçimde uygun olabilir.

Felsefenin bir ayrımına, Antik Yunan'da *doxa* ile *epistēmē* diye adlandırılan kavramlar arasında keskin bir zıtlığın oluşturulmasıyla başladığı herkesçe bilinir. *Doxa* kanaatlerin –ya da inançların– hükmüdür. Herkesin fikrini beyan etme hakkı vardır, üstelik kanaatlerin sağlam temellere oturması da gerekmez. Kişisel görüşlere, zevklere, tercihlere göre değişseler de çoğunlukla yaygınlıklarından ve sürekli tekrarlanmalarından destek alırlar. Kişisel duruşlara göre şekillenirler (böyle düşünüyorumdur, böyle hissediyorumdur, deneyimim böyledir, buna inanıyorumdur), nihayetinde de totolojiktirler: Böyle düşündüğüm için böyle düşünüyorumdur, kişisel görüşüm hem hakkım hem de özgürlüğümüdür, hatta bu, şu pek sitayişle bahsedilen fikir özgürlüğünün kapsamına girer. Belki bir yandan da herkes bunu söylediği için görüşüm budur. Kanaatler genel olarak kabul gören ortak görüşlerle aynı kapıya çıksalar da yaygınlıklarına rağmen sağlam bir temelden yoksundurlar. İnandırıcılıkları yalnızca tekrardan kaynaklanır. *Epistēmē* ise epistemolojik açıdan temellendirilmesi ve doğrulanması gereken bilgidir; kişisel tercihler, totolojiler ya da ortak kabullerle değil “nesnenin kendisi”yle temellendirilir. Bilgi hakikati hedefler, bu amaçla tanımlanır, hakikat de salt bir görüş meselesi değil bağlayıcı ve evrensel olmalıdır. Bilgi meşrulaştırılmalı, sağlam argümanlara, olgulara dayalı kanıtlara, tarafsız nesnelliğe dayanmalı, hepsinin

temelinde de *logos* yer almalıdır. *Logos*'u meşru, doğru bilgiyi bahşeden büyük “Öteki” gibi düşünebiliriz. Ya da evrenselliği, geçerliliği ve bağlayıcılığıyla bilginin güvencesi olması bakımından Lacan'ın 2.500 yıl sonra büyük Öteki diye adlandıracağı kavramın Antik Yunan'daki karşılığı... *Logos*, bilgiyi ve haki-kati hedeflerken hepimizin elde etmesi gereken güçtür. *Doxa* ile *epistēmē* ya da kanaat ile bilgi arasındaki keskin zıtlık felsefenin Sokratik temelleri kadar eskidir, zaten Sokrates de vaktini insanların görüşlerini çürüterek, yok ederek, kanaatlerin asılsız, keyfi niteliğini göstererek geçirmesiyle ünlüydü. Tek yapması gereken birkaç garip soru sormaktı, *doxa*'nın hükmü un ufak oluverirdi. Sokrates'in en sevdiği iş buydu.

Söylentiler ise kanaatlerden bile alt rütbededir. Kanaatlerin lehine söylenebilecek şey en azından onları benimseyen, onları el üstünde tutan insanlar olduğudur. Hatta bazı insanlar onlardan gurur duyarlar, kendi ifadeleri kabul ederler, zaten ifade özgürlüğünün de devredilemez olduğu söylenir. Söylentilerin tanımlayıcı özelliğiye pek taraftarları olmamasıdır. “Duyduğuma göre...”, “İnsanlar diyor ki...”, “İddiaya göre...”, “Sözümüne...” Belki de burada bir süreliğine durup bu yaygın sözcüğün tuhaf yapısına dikkat çekmeliyiz: “Sözüm O’na”. Böyle yazıldığı takdirde bir yandan söylentilerin Freud’un “O” kavramıyla ilintili olabileceğini (“Sözüm *id’e*” de denebilir mi?), diğer yandan “O”nun da söylentilere konu olabileceğini düşündürür.²

2 Bu gözlemi Henrik Jøker Bjerre’ye borçluyum. Pek çok dilde söylentiler için edilgin ifadeler kullanılıyor, bunları serbest bir çeviriyle “o –kendi kendine– konuşur” diye dilimize aktarmak mümkün (mesela İtalyancadaki “*si dice*”, Slovencedeki “*govori se*” ya da diğer Slav dillerindeki örnekler vs). Bu da Lacan’ın bilinçdışını en basit hâliyle tanımlayan özdeyişi *ça parle*’ı hatırlatıyor: *O konuşur*.